

AMALAN FATWA DI MALAYSIA: ANTARA KETERIKATAN MAZHAB DAN KEPERLUAN TARJIH

Oleh:

Noor Naemah Abd.Rahman*

ABSTRACT

The Enactment of Islamic Administration in the state of Malaysia has earmarked that the teaching of Shafi'ite is the main reference in issuing a fatwa. In spite of this, several changes happened in the sequence of fatwa references to fulfill the societies daily livelihood especially towards the public interest. These changes proved through an observation toward the fatwas that have been issued. And soon after year 1990's, mazhab Shafi'ite seem not to be significant, although the domination are still everlasting. In this article examples has been selected to prove this matter until there is a conclusion that indicates the practice of tarjih among the teaching of Ahl al-Sunnah wa al-Jamaah which have been significantly used in the latest fatwa.

PENDAHULUAN

Pengaruh mazhab Syafi'i telah bersebati dengan masyarakat Islam di Malaysia. Buktinya, ia telah diperkukuhkan melalui sistem perundangan dan pendidikan. Dengan demikian, mazhab Syafi'i telah menjadi mazhab rasmi bagi masyarakat Islam di Malaysia

---

* Prof. Madya, Jabatan Fiqh & Usul, Akademi Pengajian Islam, Universiti Malaya, Kuala Lumpur.

secara amalan dan perundangan. Penegasan secara perundangan telah menjadi bukti kukuh dan utama kepada dominasi mazhab Syafi'i di Malaysia¹. Dengan demikian tidak hairan apabila kedapatan dalam apa sahaja urusan berkait hukum Islam maka pandangan Syafi'i menjadi ikutan dan pegangan dalam masyarakat baik di kalangan masyarakat awam maupun para cendekiawan.

KEDUDUKAN MAZHAB SYAFI'I DAN ANJAKANNYA DALAM AMALAN FATWA

Dalam amalan fatwa, perkara yang sama telah berlaku. Enakmen pentadbiran fatwa dengan jelas memperuntukkan rujukan kepada mazhab Syafi'i. Namun dalam penentuan rujukan fatwa, beberapa anjakan telah berlaku. Jika dahulunya rujukan pertama akan dilakukan kepada pandangan muktamad Syafi'i dan perpindahan kemudiannya kepada pandangan lemah Syafi'i dan kemudiannya kepada mana-mana pandangan mazhab empat yang sesuai, namun kemudiannya perpindahan rujukan adalah di antara pandangan-pandangan muktamad dari mazhab-mazhab yang sunni. Kedudukan yang pertama boleh dilihat dari peruntukan seperti berikut :

“Tatkala mengeluarkan sesuatu fatwa dengan jalan yang telah disyaratkan dahulu itu, maka hendaklah Majlis atau Jawatankuasa Fatwa pada lazimnya mengikut qawl yang muktamad daripada mazhab Shafie. Dengan syaratnya jika Majlis atau Jawatankuasa Fatwa memikirkan bahawa dengan mengikut qawl muktamad itu akan berlawanan dengan masalah orang ramai maka bolehlah Majlis atau Jawatankuasa Fatwa mengikut qawl yang daif daripada mazhab Syafie melainkan Duli Yang Maha Mulia bertitah yang berlainan dengannya. Dengan syaratnya jika Majlis atau Jawatankuasa Fatwa memikirkan bahawa dengan mengikut sama ada qawl yang muktamad atau qawl yang daif daripada mazhab Shafie itu akan berlawanan dengan muslihat orang ramai maka bolehlah Majlis atau

---

¹ Abdullah Hj Ishak (1990), *Islam Di Nusantara*. Selangor: al-Ramaniah, hh. 192-193; Ahmad Mohamed Ibrahim & Ahilemah Joned (1986), *Sistem Undang-undang Di Malaysia*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, h. 12.

Jawatankuasa Fatwa dengan mendapat izin yang khusus dari DYMM mengikut mana-mana satu qawl daripada mazhab yang tiga lagi iaitu Hanafi, Maliki dan Hanbali mengikut bagaimana yang difikirkan sesuai akan tetapi di dalam mana-mana fatwa yang demikian maka syarat-syarat dan dasar-dasar yang akan diikuti hendaklah diterangkan dengan sejelas-jelasnya dan dengan semua huraian mustahak.”²

Contoh seterusnya :

“ Pada ketika membuat atau mengeluarkan apa-apa fatwa seperti yang tersebut di atas tadi Majlis dan Jawankuasa Ugama Islam hendaklah kelazimannya mengikut kul yang muktamad di dalam mazhab Syafie. Tetapi jika fikiran diikuti kul itu akan berlawanan dengan faedah umum, Majlis atau Jawatankuasa Ugama bolehlah, melainkan diperintahkan oleh DYMM yang lain, ikut kul-kul yang daif daripada mazhab Syafie; tetapi demikian juga jika sekiranya difikirkannya dengan kul yang muktamad atau kul daif daripada mazhab Syafie akan berlawanan dengan faedah umum, Majlis atau Jawatankuasa Ugama boleh dengan izin yang khas oleh DYMM Sultan ikut kul-kul salah satu daripada tiga mazhab yang lain yang mana-mana difikirkan munasabah, tetapi di dalam mana-mana fatwa yang dibuat dengan jalan ini hendaklah diterangkan dengan jelas peraturan-peraturan dan dasar-dasarnya yang hendak diikuti.”³

Dari contoh peruntukan enakmen bersabit rujukan fatwa di atas, jelas menunjukkan bagaimana keterikatan fatwa biasanya akan berlaku kepada pandangan muktamad Syafi‘i dan kemudiannya beralih kepada pandangan daif Syafi‘i dan kemudiannya kepada pandangan lain dari mazhab sunni yang tiga lagi dengan berasaskan kepada keperluan kemaslahantan awam dan faedah umum. Dengan lain perkataan, pandangan yang lemah boleh dipakai apabila terdapat keperluan yang tinggi dan keperluan itu akan menjadi penguat dan alasan yang kukuh kepada pemakaian

² Undang-undang Pentadbiran Agama Islam Kedah, No. 9 Tahun 1962, seksyen 38 (1)

³ Undang-undang Pentadbiran Agama Islam Selangor, No. 3, Tahun 1952, seksyen 42 (1)

pandangan yang lemah kerana pengamalan berdasarkan pandangan yang lemah dalam berfatwa tanpa justifikasi yang kukuh tidak dibenarkan⁴.

Perubahan telah berlaku dalam rujukan fatwa dengan hanya membenarkan perpindahan berlaku dari qawl muktamad Syafi'i kepada qawl muktamad dari tiga mazhab sunni yang lain. Laluan yang lebih terbuka kemudiannya diberikan untuk dibuat rujukan kepada mana-mana pandangan atau ijtihad yang difikirkan munasabah dan sesuai oleh mufti dan jawatankuasa fatwa.

Hal ini jelas sekali disebutkan di dalam enakmen pentadbiran fatwa negeri-negeri seperti⁵ :

“Semasa mengeluarkan apa-apa fatwa di bawah seksyen 35, atau mengesahkan apa-apa pendapat di bawah seksyen 39, Mufti hendaklah lazimnya mengikut pandangan-pandangan yang diterima (qawl muktamad) mazhab Syafie”

“Jika mufti berpendapat bahawa dengan mengikut qawl muktamad mazhab Syafie akan membawa kepada keadaan yang berlawanan dengan kepentingan awam, Mufti bolehlah mengikut qawl muktamad mazhab Hanafi, Maliki atau Hanbali.”

“Jika Mufti berpendapat bahawa tiada satu pun qawl muktamad daripada empat mazhab itu boleh diikuti tanpa membawa kepada keadaan yang berlawanan dengan kepentingan awam, Mufti bolehlah menyelesaikan soalan itu mengikut hematnya sendiri dengan tidak terikat dengan qawl muktamad daripada mana-mana mazhab yang empat”.

Sebagaimana juga terdapat dalam Enakmen Pentadbiran Hal Ehwal Agama Islam (Terengganu) 1422 H/2004 M yang menyebutkan⁶ :

---

⁴ Al-Syāfi'ī (t.t), *Ḥasyiah Qalyubi wa 'Umayrah*, j. 1. Beirut: Dār al-Fikr, h. 13.

⁵ Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam Sabah No.13 Tahun 1992, seksyen 40 (1),(2) dan (3)

⁶ Sila lihat enakmen berkenaan seksyen 54 (1),(2) dan (3)

“Dalam mengeluarkan apa-apa fatwa di bawah seksyen 50, atau memperakukan apa-apa pendapat di bawah seksyen 53, Jawatankuasa Fatwa hendaklah pada lazimnya mengikut pendapat-pendapat yang diterima (qaul muktamad) mazhab Syafii”

“Jika Jawatankuasa Fatwa berpendapat bahawa dengan mengikut qawl muktamad mazhab Syafii suatu keadaan yang berlawanan dengan kepentingan awam akan terhasil, Jawatankuasa Fatwa bolehlah mengikut qaul muktamad mazhab Hanafi, Maliki atau Hambali”

“Jika Jawatankuasa berpendapat bahawa tiada satu pun qawl muktamad daripada empat mazhab itu boleh diikuti tanpa membawa kepada keadaan yang berlawanan dengan kepentingan awam, Jawatankuasa Fatwa bolehlah membuat fatwa itu mengikut ijtihad tanpa terikat dengan qaul muktamad daripada mana-mana mazhab yang empat”.

Daripada peruntukan enakmen yang ada memperlihatkan bagaimana laluan yang lebih luas diberi kepada jawatankuasa fatwa untuk mengambil pandangan hukum dari mana-mana mazhab yang sunni bahkan kepada mana-mana pandangan di luar dari empat mazhab tersebut sehingga sampai kepada ijtihad yang lebih luas. Dalam hal ini jawatankuasa fatwa atau mufti kelihatan bebas menentukan kaedah yang sesuai untuk dipakai bagi menyelesaikan isu yang berbangkit dalam masyarakat berasaskan keperluan dan kepentingan awam. Perubahan ini menurut pengamatan penulis dibuat kerana meraikan keperluan dan tuntutan perubahan corak hidup masyarakat hari ini. Adalah tidak munasabah untuk terus mengikat amalan fatwa dengan pandangan mazhab Syafi'i walaupun ia boleh menjejaskan kemaslahatan awam yang sentiasa digesa oleh syariat untuk dijaga. Oleh yang demikian, jika perubahan ini tidak disambut dengan penuh kesediaan dan kebijaksanaan oleh jawatankuasa fatwa sebagai pihak yang bertanggungjawab secara langsung dalam isu ini ia akan merugikan. Dengan perubahan dan anjakan yang ada jawatankuasa fatwa dan mufti mempunyai ruang yang lebih selesa untuk mencari penyelesaian hukum kepada persoalan yang berbangkit. Sejauh mana ruang dan peluang ini

telah dioptimumkan penggunaannya oleh pihak berkuasa fatwa boleh dibuktikan dengan membuat penelitian terhadap fatwa-fatwa yang diputuskan selepas perubahan peruntukan enakmen dilakukan terutamanya pada fatwa-fatwa sekitar tahun 1990an sehingga sekarang.

***IJTIHĀD TARJĪHĪ* MENJADI PILIHAN: RUJUKAN KEPADA FATWA TERPILIH**

Melihat kepada fatwa-fatwa yang pernah diputuskan oleh jawatankuasa fatwa negeri-negeri memperlihatkan bahawa berlaku perubahan kepada pendekatan berfatwa yang diamalkan oleh mereka samada pada sumber rujukan, persembahan fatwa dan penghujahan fatwa.

Tanpa menafikan dominasi mazhab Syafi'i dalam amalan fatwa namun *ijtihād tarjīhī* kelihatan menjadi pendekatan yang agak popular kepada jawatankuasa fatwa negeri-negeri pada era ini. Menurut al-Qaraḍāwī, ijtihad jenis ini bererti memilih salah satu daripada pendapat-pendapat yang ada dalam perbendaharaan fiqh dan dikemukakan sebagai fatwa yang dipilih⁷.

Pendekatan ini sebenarnya bukan merupakan perkara baru kerana ia telah diamalkan oleh para fuqaha' sejak zaman klasik. Oleh itu semasa pembahagian tingkatan mujtahid dibuat, wujudnya satu tingkatan yang dinamakan sebagai *mujtahid al-tarjīh* atau *ahl al-tarjīh* yang merujuk kepada golongan ulama yang mempunyai kemampuan membuat pentarjihan di antara pandangan-pandangan yang ada berasaskan kekuatan dalil dan kesesuaiannya dengan tuntutan realiti semasa. Oleh itu mereka tidak dianggap sebagai penentu hukum baru. Hal ini berlaku samada dalam lingkungan satu mazhab atau merentasi mazhab⁸.

Sebagai rumusan umum, penelitian terhadap fatwa-fatwa selepas tahun 1990an memperlihatkan perbezaan yang jelas pada persembahannya. Bagi isu yang akan menyentuh kepentingan dan

⁷ Yūsuf al-al-Qaraḍāwī (1994), *al-Ijtihād al-Mu'āṣir Bayn al-Indibāṭ wa al-Infirāṭ*. Kaherah: Dār al-Ṭibā'ah wa al-Nasyr al-Islāmiyyah, h. 32.

⁸ Muḥammad Abū Zuhrah (t.t), *Uṣūl al-Fiqh*, Kaherah: Dār al-Fikr al-'Arabi, h. 396.

kemaslahatan awam apabila berpegang dengan qawl muktamad Syafi'i, fatwa biasanya akan mengambil pendekatan untuk menerima pandangan di luar mazhab Syafi'i atau sekurang-kurangnya mengambil pandangan yang bukan berasaskan qawl muktamad Syafi'i⁹. Sebagai contoh, Fatwa penetapan 'Id al-Aḍḥā berdasarkan wuquf di 'Arafah¹⁰.

Fatwa ini berkaitan langsung dengan cadangan pindaan kaedah penetapan di Malaysia. Walaupun keputusan fatwa Jemaah Ulamak ini tidak dikira sebagai suatu fatwa rasmi tetapi merupakan satu cadangan dan pandangan Jemaah Ulamak kepada Jawatankuasa Fatwa Kebangsaan yang mencadangkan supaya penetapan tarikh 'Id al-Aḍḥā berdasarkan wuquf di 'Arafah. Jemaah Ulamak dalam mengemukakan cadangan berkenaan telah mengambil pendekatan ijihad *tarjihī*.

Hasil penelitian Jemaah Ulamak Kelantan terhadap teks-teks hukum yang pernah diputuskan, suatu keputusan telah dikeluarkan supaya penetapan 'Id al-Aḍḥā diselaraskan di Malaysia dan seluruh dunia dengan berpandukan wuquf di 'Arafah. Keputusan yang dikeluarkan ini berdasarkan apa yang diputuskan oleh majoriti fuqaha' mazhab Ḥanafī, Mālikī dan Ḥanbalī. Pendapat yang sama juga merupakan pendapat yang lemah dalam mazhab Syafi'i yang mewajibkan seluruh negara Islam mengikut *ru'yah al-hilāl* di negara lain, sama ada negara-negara tersebut berdekatan atau berjauhan di antara satu sama lain. Pendapat ini timbul semasa perbahasan mengenai perbezaan tempat muncul anak bulan.

Pendapat ini juga merupakan pendapat sekumpulan *fuqaha'* dalam mazhab Zaidiyyah, sementara al-Imām al-Qurtubī

---

⁹ Noor Naemah Abd Rahman & Mohd Nor Hashri Junoh (2003), Pendekatan Ijtihad Tarjihī Dalam Amalan Fatwa Jemaah Ulama Negeri Kelantan: Rujukan Kepada Fatwa-fatwa 1990an", *Jurnal Syariah*, j. 11, bil. 2, Julai 2003. Kuala Lumpur: APIUM, hh. 35-50; Lihat juga Noor Naemah Abd Rahman (2003), "Fatwa Jemaah Ulamak Kelantan Tahun 1920an Hingga 1990an: Satu Analisis, Tesis Ph.D., Universiti Malaya

¹⁰ Uthman bin Hj. Ibrahim (ed) (1994), "Keputusan Fatwa Jemaah Ulama Majlis Agama Islam Tahun 1993", h. 11

menceritakan, pendapat ini juga merupakan pendapat guru-gurunya¹¹.

Berbeza dengan *qawl* muktamad dalam mazhab Syafī'i yang memutuskan bahawa perbezaan ini memberi kesan kepada hukum. Apabila negara tersebut berjauhan antara satu sama lain setiap negara diwajibkan mengikut *ru'yah al-hilāl* masing-masing tanpa terikat dengan *ru'yah* daripada negara lain. Tetapi sekiranya negara-negara tersebut berdekatan, mereka terikat sama dengan *ru'yah al-hilāl* di negara yang berjiranan¹².

Jemaah Ulama dalam mentarjihkan pendapat majoriti *fuqaha'* dan meninggalkan pendapat muktamad Syāfī'ī, telah berdasarkan kepada dalil-dalil *naqlī* dan *'aqlī* yang terdapat dalam kitab-kitab yang muktabar, khususnya dalam soal menyentuh *ru'yah al-hilal* bagi penentuan ibadat puasa Ramadan dan wuquf di 'Arafah. Namun antara justifikasi penting yang turut dikemukakan ialah rasional pemilihan fatwa ini kerana ia dilihat wajar untuk menjaga kemaslahatan perpaduan umat Islam sejagat. Sekiranya 'Id al-Adhā ditentukan dengan cara *ru'yah* sudah tentu matlamat di atas tidak tercapai kerana faktor *ikhtilāf al-maṭālī'* antara negeri-negeri akan berlaku secara pasti. Selain dari itu, amalan *ru'yah* juga akan memberi kesan kepada puasa sunat hari 'Arafah kerana ianya akan turut berubah harinya kerana *ikhtilāf al-maṭālī'* antara negeri-negeri di mana puasa tersebut mungkin tidak jatuh pada hari wuquf di 'Arafah bagi penduduk sebelah sini. Namun atas kepentingan menjaga kemaslahatan perpaduan umat Islam, pandangan lemah telah diterima. Dengan demikian kemaslahatan umum telah menjadi pengukuhan kepada pandangan lemah yang diambil

Berdasarkan hujah-hujah tersebut Jemaah Ulama lebih cenderung berpendapat bahawa cara yang diamalkan sekarang iaitu berdasarkan wuquf di 'Arafah yang ditentukan oleh kerajaan Arab

---

¹¹ Muhammad bin 'Alī al-Syawkānī (1996), *Nayl al-Awtar*, j. 2, juz. 5, Damsyik : Dār al-Khayr, h. 507.

¹² 'Abd al-Rahmān al-Jazīrī (t.t.), *op.cit.*; Wahbah al-Zuhaylī (1996), *op.cit.*, h. 606-607; Muhyi al-Dīn bin Syaraf al-Nawawī (t.t), *op.cit.*; Muhyi al-Dīn Yahya bin Syaraf al-Nawawī (1995), *Rawdah al-Talibin*, j. 2, Beirut : Dār al-Fikr, h. 236.

Saudi lebih sesuai dan bermakna dalam menentukan 'Id al-Aḏḥā di negara-negara lain termasuk negara kita Malaysia. Pendapat ini yang berdasarkan kaedah tersebut adalah harus menurut hukum syarak dan ianya lebih mencerminkan penyatuan sejagat umat Islam lebih-lebih lagi dalam perkara yang menyentuh soal ibadat seperti 'Id al-Aḏḥā¹³.

Pentarjihan yang dibuat oleh Jemaah Ulama dalam kes ini mempunyai kekuatan yang tersendiri kerana ianya bertepatan dengan apa yang telah ditarjihkan oleh beberapa orang *fuqaha'* lain seperti al-Imām al-Syawkānī¹⁴, 'Abd al-Karīm Zaydān¹⁵ dan Wahbah al-Zuhaylī sebagaimana disebutkan dalam tulisan-tulisan mereka¹⁶. Hal ini sekaligus menjadi sokongan terhadap apa yang telah ditarjihkan oleh Jemaah Ulama. Dalam hal ini Jemaah Ulama tidak dilihat bertaklid kepada pendapat tokoh-tokoh tersebut bahkan ia merupakan hasil penelitian mereka terhadap alasan penghujahan yang berkaitan kes tersebut. Ini jelas dapat dilihat bilamana Jemaah Ulama telah mengemukakan alasan-alasan mereka sendiri.

Pendekatan tarjihī ini juga telah dipilih oleh negeri-negeri lain dalam hal yang bersabit kepentingan ramai. Ini berlaku kerana peruntukan enakmen yang ada telah memberi laluan kepada hal tersebut. Penelitian kepada fatwa-fatwa yang wujud dalam himpunan fatwa negeri mengesahkan hal ini. Dengan mengambil ingatan bahawa dominasi mazhab Syafi'i masih kekal. Dengan demikian hanya isu-isu yang menyentuh kepentingan awam sahaja fatwa akan dibuat berasaskan pandangan di luar mazhab Syafi'i sementara yang lain masih kekal dengan pandangan mazhab.

---

¹³ Uthman bin Hj. Ibrahim, *op.cit.*, h. 13.

¹⁴ Muḥammad bin 'Alī al-Syawkānī (1996), *op.cit.*, h. 507.

¹⁵ 'Abd al-Karīm Zaydān (1994), *op.cit.*, hh. 29-30.

¹⁶ Wahbah al-Zuhayli (1996), *op.cit.*, h. 610.

Penelitian yang dibuat kepada kajian yang dilakukan terhadap fatwa negeri-negeri seperti Kelantan¹⁷, Terengganu¹⁸, Selangor¹⁹, Wilayah Persekutuan²⁰ dan Negeri Sembilan²¹ memperlihatkan bagaimana fatwa diputuskan berasaskan mazhab Syafi'i sebagai rujukan utama. Namun jika sekiranya pandangan hukum Syafi'i dilihat bertentangan dengan kemaslahatan dan kepentingan awam, pandangan dari mazhab lain akan diambil sebagai pilihan dalam penentuan fatwa.

Ini dapat dilihat pada fatwa negeri Kelantan misalnya dalam hal bersabit zakat *al-māl al-mustafād* tanpa *hawl* dan kewajipan zakat pendapatan. Jemaah Ulama melalui mesyuarat pada 2 Jamadilakhir 1420H bersamaan 12 September 1999 telah bersetuju mengeluarkan fatwa sebagaimana berikut :

“Harta-harta pendapatan yang diperolehi dari usaha sama ada dalam bentuk gaji, elaun, ganjaran, pampasan atau pendapatan pemindahan atau pendapatan yang diperolehi melalui kerjaya yang bercorak profesional, kepakaran atau kemahiran diri adalah diwajibkan zakat apabila cukup nisabnya menurut nisab zakat logam (emas, perak) atau matawang, tanpa syarat hawl. Kadar zakatnya ialah 1/40 setelah ditolak perbelanjaan daruriyyat yang paling sederhana.”²²

---

¹⁷ Noor Naemah Abd Rahman dan Mohd Norhasyri Junoh (2003), *op.cit.*

¹⁸ Mohd Marbawi Taha (2005), “Pendekatan Ijtihad Dalam Fatwa Negeri Terengganu”, Disertasi Sarjana Jabatan Fiqh dan Usul, hh. 98-162

¹⁹ Siza Shalmiza Din (2002), “Pengaruh Mazhab Syafi’i Dalam Penentuan Fatwa di Negeri Selangor”, Kertas Projek Jabatan Fiqh dan Usul, APIUM, hh. 58-67.

²⁰ Nik Naimah Nik Mahmood (2002), “Masalah Keterikatan Mazhab Dalam Fatwa: Satu Kajian Di Jabatan Mufti Wilayah Persekutuan”, Kertas Projek Jabatan Fiqh dan Usul, APIUM, hh. 138-178.

²¹ Syakirah A. Aziz (2003), “Fatwa Jawatankuasa Syariah Negeri Sembilan Dari Tahun 1987-2002: Satu Analisis”, Kertas Projek Jabatan Fiqh dan Usul APIUM, hh. 218-224.

²² Uthman bin Hj. Ibrahim (ed.)(t.t.), “Perkara-Perkara Yang Difatwakan Dalam Tahun 1999”, h. 4.

Menfatwakan wajib zakat *al-māl al-mustafād* tanpa syarat *ḥawl* menepati pandangan yang popular dalam mazhab Dāwud al-Zāhiri, mazhab al-Nāsir, al-Sādiq dan al-Bāqir daripada imam-imam Ahl al-Bayt²³ dan disokong pula oleh beberapa orang ulamak semasa seperti Muḥammad al-Ghazālī, ‘Abd al-Wahāb Khallaf, Yūsuf al-Qaradāwī²⁴ dan Wahbah al-Zuhaylī²⁵.

Jika diteliti secara mendalam fatwa ini didapati bertentangan dengan *qawl* muktamad dalam mazhab Syafi‘i yang juga menjadi pendapat imam-imam mazhab sunni yang lain. Bagi mereka, zakat *al-māl al-mustafād* tidak diwajibkan melainkan setelah cukup nisab dan genap tempoh setahun²⁶. Dalam isu ini, Jemaah Ulama sekali lagi kelihatan telah meluaskan skop pentarjihan mereka dengan mengambil pandangan di luar lingkungan mazhab yang empat.

Jemaah Ulama apabila dalam mentarjihkan pendapat yang tidak mensyaratkan *ḥawl*, telah mengemukakan dua firman Allah SWT sebagai alasan penghujahan. Pertamanya firman Allah yang bermaksud :

*“Wahai orang-orang yang beriman ! Belanjakanlah (pada jalan Allah) sebahagian dari hasil usaha kamu yang baik-baik, dan sebahagian dari apa yang kami keluarkan dari bumi untuk kamu”*²⁷.

Surah Al-Baqarah (2) : 267

Keduanya firman Allah SWT yang bermaksud:

“Ambillah (sebahagian dari harta mereka menjadi sedekah, supaya dengannya engkau membersihkan mereka (dari dosa) dan mensucikan mereka (dari akhlak yang buruk)”

Surah al-Taubah (9) : 103

---

²³ Muḥammad bin ‘Alī al-Syawkānī (1996), *op.cit.*, j. 4, h. 454; Yūsuf al-Qaradāwī (1969), *Fiqh al-Zakat*, j. 1, Beirut: Dār al-Irsyād, h. 503.

²⁴ Yūsuf al-Qaradāwī, *ibid.*, h. 505.

²⁵ Wahbah al-Zuhaylī (1996), *op.cit.*, j.2, h. 866.

²⁶ *Ibid* ; ‘Abd al-Raḥmān al-Jazīrī (t.t), *op.cit.*, j. 1, h. 554.

²⁷ Uthman bin Hj. Ibrahim (ed) (t.t), “Perkara-Perkara Yang Difatwakan Dalam Tahun 1999”, h. 5.

Selain itu mereka juga berdalilkan dengan satu hadith daripada Nabi SAW yang bermaksud : “Pada emas dan perak itu dikenakan zakat sebanyak 1/40.²⁸”

Dalil-dalil di atas menjadi pegangan bagi Jemaah Ulama dan golongan yang tidak mensyaratkan *ḥawl* kerana ianya didatangkan dalam bentuk pengertian yang umum dan mutlak iaitu tanpa pensyaratan *ḥawl*²⁹. Pandangan seumpama ini turut menjadi pilihan sebahagian sahabat dan juga *tābi ‘īn*.³⁰

Pentarjihan yang dibuat oleh Yūsuf al-Qaradāwī dan Wahbah al-Zuhaylī dalam masalah ini, juga dilihat menjadi faktor pengukuh kepada pandangan yang dipilih oleh Jemaah Ulama.³¹

Fatwa ini kelihatan berbeza dengan apa diputuskan oleh jawatankuasa fatwa negeri Perak yang menyebutkan bahawa:

“Mesyuarat Jawatankuasa Syariah Negeri Perak kali ke 113 .....bersetuju sebulat pendapat iaitu ‘al-mal al-mustafad’ (termasuk di dalamnya gaji dan pendapatan profesional) wajib zakat apabila cukup nisab dan haul kerana haul itu adalah merupakan syarat yang diittifakkan oleh jumur ulama dalam mazhab yang empat”³².

Negeri Terengganu pula mempunyai versi fatwa yang agak berbeza dari Kelantan dan Perak di mana tidak terdapat suatu penegasan yang jelas samada mewajibkan ataupun tidak zakat pendapatan. Butiran fatwanya berbunyi :

“Di dalam perkara ini setelah berbincang dan berdasarkan kepada pendapat-pendapat yang mewajibkan zakat terhadap hasil-hasil usaha kerja semasa iaitu pendapat sebahagian daripada sahabat dan tabii seperti Ibn Abbas, Ibn Masud, Muawiyah, al-Sadiq.....maka jawatankuasa berpendapat bahawa hasil-hasil usaha kerja semasa

---

²⁸ Abū Dāwud, Sulaymān bin al-Asy‘ath al-Sajistānī (1999), *op.cit.*, Kitāb al-Zakāh, Bāb Fī Zakāh al-Sā’imah, no. hadith 1567.

²⁹ Yūsuf al-Qaradāwī (1969), *op.cit.*, h. 506.

³⁰ Yūsuf al-Qaradāwī, *ibid*.

³¹ Al-Qaradāwī, *op.cit.*, h. 505; Wahbah al-Zuhayli, *op.cit.*, j.2, h. 866.

³² *Buku Fatwa Negeri Perak 1994-2004*, Perak: Jabatan Mufti Negeri Perak.

termasuklah gaji adalah dizakatkan berdasarkan mazhab tersebut. Manakala negeri Terengganu dalam membuat dan mengeluarkan sebarang fatwa atau kaedah pengertian atas apa-apa perkara mengenai syarak jawatankuasa fatwa hendaklah berpandukan kepada Mazhab Syāfi'ī..... kecuali bagi maksud kemaslahatan dan kebajikan orang-orang Islam maka bolehlah jawatankuasa mengeluarkan fatwa ...berpandukan kepada mana-mana mazhab yang empat atau mazhab lain-lain yang difikirkan sesuai oleh jawatankuasa fatwa.

Berdasarkan kepada kedudukan tersebut dan memandangkan penunaian zakat itu memberi kebajikan kepada orang-orang Islam maka jawatankuasa berpendapat bolehlah bagi sesiapa yang mahu mengeluarkan zakat pendapatan bebas atau hasil usaha kerja atau usaha kemahiran semasa termasuklah gaji..³³

Contoh daripada fatwa Selangor ialah fatwa yang membolehkan tuntutan ta'liq dan fasakh bagi perempuan yang belum *tamkīn* (tinggal bersama suami) dengan suaminya dan tidak terdapat sebarang berita dimana suaminya berada (ghaib). Menurut pandangan junhur fuqaha kes isteri yang belum *tamkin* tidak boleh difasakhkan sebagaimana nas yang disebutkan dalam kitab *I'ānah al-Talibīn* yang bermaksud :

“ Jika ghaib suami sebelum tamkin, maka mengikut zahir pendapat mereka (ulama fiqh) bahawasanya tidak boleh difasakh ”³⁴

Namun fatwa nampaknya telah mengambil pendapat mazhab Mālikī yang membolehkan berlakunya fasakh dalam kes di atas kerana mengambilkira masalah isteri daripada teraniaya kerana ditinggalkan tanpa nafkah. Keputusan ini juga dibuat untuk menghalang suami daripada mengambil peluang untuk menghilangkan diri dan merasa terlepas dari menunaikan tanggungjawab nafkah. Perkara ini sudah tentu akan mendatangkan

---

³³ Sila lihat *Himpunan Fatwa Mufti Negeri Trengganu(2000)*, Kuala Terengganu: Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Terengganu, hh. 26-27.

³⁴ Lihat Keputusan mesyuarat Jawatankuasa Perundingan Hukum Syarak 1987.

kemudahan kepada isteri dan ianya wajar dihalang dengan membolehkan qadi memfasakhkan perkahwinan tersebut. Fatwa turut menyebutkan pandangan dari mazhab Mālikī :

“Dan mengikut mazhab Maliki r.a., tidak ada perbezaannya di antara isteri yang sudah tamkin ataupun belum apabila tidak mendapat nafkah dan telah berlalu masa untuk mencarinya, maka haruslah difasakhkan”³⁵.

Contoh kedua pada kes hukum sembahyang jamak kerana menjalani rawatan penyakit kronik di hospital, di mana jawatankuasa fatwa telah menerima pandangan yang mengharuskannya walaupun pandangan yang muktamad dalam mazhab Syafi‘i tidak mengharuskannya. Dengan demikian fatwa yang diputuskan menyebut: “...a)Harus sembahyang jamak kerana rawatan yang memakan masa yang lama....c) Keharusan tersebut hanya dikhususkan pada masa darurat tersebut sahaja.....” Di samping keputusan ini ahli jawatankuasa fatwa turut menyentuh pandangan Syafi‘i yang mengharuskan jamak kerana musafir dan kerana hujan secara jamak taqdim. Pandangan ini dipilih dengan mengambilkira keadaan tersebut sebagai salah satu uzūr syar‘ī yang di luar kuasa seseorang untuk mengatasinya.³⁶

Dalam isu hukum wanita menjadi amil zakat. Menurut jawapan yang dikemukakan oleh jawatankuasa fatwa negeri Selangor. : “.....Boleh melantik wanita Islam sebagai amil di Lembaga Hasil Dalam Negeri”³⁷ Jawapan yang diberikan ini kelihatan berlawanan dengan peruntukan hukum yang wujud dalam mazhab Syafi‘i yang mensyaratkan lelaki kepada amil. Ini disebutkan sendiri oleh pengarang *I‘ānah al-Ṭālibīn* sebagaimana dipetik oleh jawapan fatwa tersebut. Jawapan fatwa yang dipilih oleh jawatankuasa fatwa Selangor nampaknya telah mengambil kira pandangan al-Qaraḍawī yang menyebutkan :

“tiada pelantikan amil dari kalangan wanita dalam sejarah tidak memaksudkan tidak boleh kerana pada beliau wanita tidak dilantik pada waktu itu kerana ketika itu wanita belum memiliki keahlian dalam bidang tersebut ...”

³⁵ *Ibid.*

³⁶ Sila lihat keputusan fatwa Negeri Selangor (Januari hingga September 2001) Jabatan Mufti Negeri Selangor, hh. 10-11.

³⁷ *Ibid.*, h. 20.

Contoh dari fatwa Negeri Sembilan³⁸ pula sebagai menjawab soalan :

“Pelajar Matrikulasi Kuala Pilah mengadu mereka ditempatkan bersama-sama pelajar bukan Islam di dalam satu bilik. Mereka merasa ragu batas aurat mereka, apakah hukumnya tinggal sebilik bersama bukan Islam?”

Jawapan:

Menurut mazhab Syafi‘i batas aurat Islam dengan perempuan bukan Islam adalah sama seperti batas aurat perempuan Islam dengan lelaki ajnabi melainkan apa-apa yang terzahir ketika sibuk menunaikan keperluannya seperti ketika memasak dan seumpamanya. Manakala menurut mazhab Hanbali tidak terdapat apa-apa perbezaan aurat antara perempuan muslimah dan kafirah. Tidak haram perempuan muslimah membuka di depan kafirah badannya kecuali antara pusat dan lutut. Ahli jawankuasa fatwa telah memutuskan sekiranya tidak ada apa-apa perkara darurat yakni tidak terlampau menyulitkan maka hendaklah dipelihara supaya wanita kafirah tidak melihat badannya kecuali tapak tangan dan mukanya. Namun sekiranya sampai ke tahap darurat maka bolehlah bertalfiq ke mazhab Hanabilah³⁹.

KESIMPULAN

Dari keseluruhan contoh yang terpilih itu tadi menjelaskan bagaimana amalan fatwa telah memilih pendekatan tarjihī sebagai pendekatan yang popular. Hal ini berlaku kerana peruntukan enakmen yang ada memberi laluan yang jelas kepada amalan tersebut. Perpindahan rujukan daripada pandangan muktamad Syafi‘i telah dilakukan kepada pandangan lain yang sesuai dengan kemaslahatan dan kepentingan awam. Contoh-contoh tadi membuktikan hal tersebut secara praktikal dengan tidak menafikan bahawa pan-

---

³⁸ Sila lihat Minit Mesyuarat Jawatankuasa Syariah Negeri Sembilan ke 2, Tahun 1996.

³⁹ *Ibid.*

dangan Syafi'i masih dominan pada isu dan masalah yang tidak bertembung dengan mana-mana kepentingan awam.

Selain itu, amalan fatwa masa kini, berdasarkan peruntukan enakmen yang ada turut memperlihatkan bagaimana fatwa yang akan diputuskan tidak lagi semestinya terikat dengan mana-mana pandangan hukum yang telah sedia ada bahkan laluan ijtihad yang lebih terbuka telah diberikan apabila enakmen turut mengizinkan berlakunya perkara demikian apabila turut memperuntukkan : “jika mufti berpendapat bahawa tiada satu pun qawl muktamad daripada empat mazhab itu boleh diikuti tanpa membawa kepada keadaan yang berlawanan dengan kepentingan awam, Mufti bolehlah menyelesaikan soalan itu mengikut hematnya sendiri dengan tidak terikat dengan qawl muktamad daripada mana-mana mazhab yang empat”⁴⁰.

Keterbukaan ini menjadi semakin luas apabila terdapat dua peruntukan lain yang terus menerus menggalakkan berlakunya ijtihad dalam amalan fatwa. Pertamanya yang menyentuh penetapan kuasa Mufti untuk melakukan penyelidikan hukum sebelum sesuatu fatwa diputuskan sebagaimana disebut: “Sebelum Mufti membuat fatwa, dia boleh menyebabkan kajian-kajian atau penyelidikan dibuat sebagaimana yang diarahkan olehnya dan kertas kerja disediakan.”⁴¹ Hal yang sama boleh dilihat berlaku di negeri-negeri lain: “Sebelum Jawatkuasa Fatwa membuat sesuatu fatwa, Mufti boleh menyebabkan supaya apa-apa kajian atau penyelidikan dijalankan sebagaimana yang diarahkan olehnya dan suatu kertas kerja disediakan”⁴²

Keduanya, yang menyentuh kuasa mufti membuat perubahan, pindaan dan pembatalan fatwa. Menurut peruntukan yang ada dalam amalan fatwa di negeri-negeri di Malaysia, mufti diberi

---

⁴⁰ Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam Sabah No.13 Tahun 1992, Seksyen 40 (3).

⁴¹ Enakmen Pentadbiran Hal Ehwal Agama Islam Pulau Pinang Bil. 7 Tahun 1993 Sek 39 (6).

⁴² Enakmen Pentadbiran Agama Islam Perak Bil 4 Tahun 2004 Seksyen 37(1).

kuasa untuk membuat perubahan dan pindaan terhadap fatwa terdahulu. Ia jelas disebutkan seperti⁴³ :

“ Jawatankuasa fatwa boleh meminda, mengubah suai atau membatalkan mana-mana fatwa yang telah disiarkan dalam Warta di bawah Enakmen ini atau di bawah Enakmen terdahulu ”

“ Sesuatu pindaan, ubahsuaian atau pembatalan sesuatu fatwa hendaklah disifatkan sebagai suatu fatwa..... ”

Dari peruntukan yang disebutkan menggambarkan dengan jelas bahawa tidak terdapat kekangan yang rigid untuk menerima pandangan yang sesuai dan munasabah serta boleh mendatangkan kemaslahatan kepada masyarakat awam walaupun ianya di luar dari pandangan muktamad Syafi'i. Meskipun demikian, setakat penelitian kepada fatwa-fatwa yang pernah diputuskan, jawatankuasa fatwa biasanya tidak akan memutuskan fatwa berasaskan pandangan di luar Syafi'i bagi kes yang tidak melibatkan pertembungan dengan kemaslahatan awam bagi meriakan tradisi yang telah sedia berakar umbi dalam masyarakat. Hal ini membuktikan bahawa amalan fatwa yang berlaku di Malaysia sentiasa melihat faktor kemaslahatan sebagai perkara utama dalam penentuan fatwa terutamanya yang menyentuh isu-isu besar dalam masyarakat. Hal ini turut ditemui Prof. Hooker dalam kajiannya mengenai fatwa di Malaysia⁴⁴.

---

⁴³ *Ibid.*, Seksyen 39 (1) dan (2).

⁴⁴ Sebagaimana dipetik oleh Ahmad Hidayat Buang (ed.) (2004), *Fatwa Di Malaysia*, Kuala Lumpur: Jabatan Syariah dan Undang-undang, APIUM.

